

M. Aur. Cassiodorius Senator isagogikai gyűjteménye. Junilius Africanus: Instituta regularia divinae legis. (Libri duo.)

Ezt említi Cassiodorius utolsó helyen, mint bibliai introductort az Inst. div. litt. 10. cap.-ban. Munkája címét nem említi, de ez is szerencsésen ránk maradván, tudjuk és ismerjük a művet, melyet össze sem téveszthetünk másikkal, mivel Junilius másikat nem írt.

A szerzőről azonban vajmi kevés bizonyosat tudunk s ennek is jórésztét magának a műnek előszavából tudjuk, vagy csak következtetjük. Kivülről csak pár adat járul ehhez. ¹⁾

Neve Junilius, ²⁾ mely nomen gentiliciumnak látszik, prae — és cognomen nélkül; azaz hogy cognomenül ott találjuk a codexekben, de nem a saját Praefatiojában az Africanus vagy Afer jelzõt, mely kétségenkívül afrikai származását jelzi, a mit nincs is okunk kétségbevonni. Sõt latin-sága is erre vall, nemkülönben az Itálának, e valószínűleg afrikai fordításnak oly késõn, a 6. sz. közepén való használata is. — Hogy azonban mikor és hol született s meddig volt Afrikában, nem tudjuk, valamint azt sem, hogy milyen volt pályafutása addig a pontig, a hol vele találkozunk. Azt látjuk műve praefatiojából, hogy mikor ezt írta, Konstantinápolyban lakott, de hogy mikor és hogyan került oda, nem tudjuk, sõt foglalkozásáról is egészen téves véleményben volt a tudomány egészen az újabb idõkig. Néhány codex s ezeknek alapján a szövegkiadások és életrajzok megtették

¹⁾ A Juniliusra vonatkozó adatok felkutatásában s helyesbitésében, valamint mesteri combinatiójában, úgyszintén a szöveg recenseálásában s a műnek a történeti keretbe való beillesztésében szerencsés és sikeres munkát végzett dr. Kihn Henrik würzburgi theol. tanár, kinek *Theodor von Mopsuestia und Junilius Africanus als Exegeten*. Freiburg, 1880. című művét és szövegkiadását vettem alapul.

²⁾ Hogy egyes kéziratok Junillusnak, máskor Junilliusnak írták, ez csak leírásbeli tévedés, mely kiejtésbeli hibán is alapulhatott. Ezt már Labbeus (Labbé) észrevette 1660-ban megjelent s alább idézett munkájában.

püspököknek, ¹⁾ a mire egyfelől a mű tárgya, másfelől a Primasius püspökkel való összeköttetés, sőt egyenesen összevetésztés is adott okot.

Gallandi ²⁾ már észrevette ez összetévesztést s bár feliratában a De Junilio episcopo Africano címet megtartja, magában a Prolegomenában erős kételyét fejezi ki Junilius püspökségére vonatkozólag, épen a Praefatio hangja, (melylyel a püspökhöz és püspökökről a laikus módja szerint szól) valamint J.-nak az ekkortájt sűrűn tartott afrikai zsinatokon nemszereplése stb. alapján.

Gallandi azonban még megállapodott csupán a kételynél és az eddigi győnge alapon nyugvó fölfogás helyébe nem tudott jobbat, biztosabbat tenni positiv argumentumok híján. Maradt tehát minden a régiben.

Kihn 1880-ban megjelent, idézett művében végre világosságot árasztott az egész kérdésre, miáltal Junilius alakját történeli világításba helyezte az addigi hagyományos helyett. Ő is a Primasius püspökhöz intézett Praefatiojából indul ki, mint Gallandi, kinek negativ argumentumait elfogadja, sőt kiegészíti az arra való utalással, a mit ez előszóban Junilius maga az ő munkájáról és vállalkozása merészségéről mond, melyből látszik, hogy nem tartja magát illetékesnek e munkára. Innen a szabódása, nem pedig csupán szerénységből. Kihn arra az eredményre jut, hogy Junilius nemcsak püspök, de még pap sem volt, hanem világi ember, és pedig igen előkelő állami hivatalnok Konstantinápolyban a 6. század közepe táján.

E positiv adatokat Fulgentius Ferrandus karthagói diakonusnak ³⁾ Juniliushoz intézett (Kihinnél a 232. s köv. lapon közölt) ajánló leveléből, melyben a levélvívőket s ügyüket beajánlja széles körben ismert kegyeibe, főként pedig ennek címzéséből vonja le, mely így hangzik: Domino merito

¹⁾ Két müncheni és két florenzi, 9. 10. századbéli codex (l. Kihinnél a 225 s köv. lapon) nevezi először utóiratában (Junilius) v. Junilli epi (= episcopi) etc. . . .) püspököknek, valószínűleg egy forrásból. Innen aztán megöröködött ez a tévedés. Így *Trithemius* († 1516.) *Liber de eccl. scriptoribus* 46. lapon, *Fabricius: Bibliotheca Eccl.c. könyvében*, Han.b. 1718.) ugyancsak az ő reá hivatkozó *Labbeus* (*De script. eccl. Paris. 1660. 663. s köv. l.*) így említi: Junilius episcopus cuiusdam urbis in Africa. De hogy melyiké, azt bevallottan nem tudják. *Fabricius* azonban (*Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis*, Hamburg, 1735. Vol. IV. lib. IX. 600 s köv. l.) már hozzávetőleg megmondja: Episcopus, incertum Uticensis an Adrumetinus, de ez nyilvánvalólag Labbeus Primasiusra tett megjegyzésének (quem alii Uticensem, alii Adrumetinum censent fuisse episcopum) félreértésén alapszik. Ezt kikerülik, de az előbbit fentartják a későbbi művek is. (L. még *Alzóg Patrologiája* 1880 ban magyarul megjelent 3. kiadása II r. 353. lapján is.)

²⁾ *Bibl. Vet. Patrum. XII. Venetis 1778. Proleg. IV.*

³⁾ Lásd *Trithemius i. m. 54. l. Virágkora* azonban nem 500-ra, hanem Victor Tununensis *Chroniconja* (Migne 68. 958.) szerint 547 tájára esik.

illustri, praestantissimo . . . Junilio etc. — Az ekkori udvari és állami hivatalok hierarchiájában a rang és titulus épügy meg volt állapítva, mint ma, s az illustris cím (illustrissimus) csak az első rangúakat illette meg, tehát körülbelül a mi nagyméltóságú címünknek felelt meg. Ennek a Fulgentius Ferrandus levele tárgyával s Junilius előszavával való egybevetése alapján Kihn arra a következtetésre jutott, hogy Junilius vagy magister officiorum volt, vagy quaestor sacri palatii, kik szintén az elsőosztályú méltóságok közt voltak, illustris címmel.¹⁾ — És csakugyan Prokopius caesareai születésű (Palesztinában) rhetor 558—559-ben írt Anekdotá c. munkájának 20. fejezetében ráakadt Kihn a libyai származású *Ἰουνίλος κραιστωρ*-ra. Tribonianus és Constantinus quaestorok között, ki 7 évig (545—552-ig) viselte e hivatalt Justinianus császár idejében, egészen haláláig.

Ezzel egy csapásra sok minden tisztázódott. Azóta egy tudományos munka sem beszél többé Junilius püspökről. Kora is, főként életének az az időszaka, melyben művecskéjét írta, világossá lőn.²⁾ Kétségtelenné vált afrikai származása is, melyre az Africanus cognomen utalt, mert *Αιβυς* = Africanus.³⁾ Afrikai származásával együtt járt latin anyanyelve s latin irodalmi műveltsége, míg a görögöt, úgy látszik, csak később s nem egészen tökéletesen sajátította el,⁴⁾ miután

¹⁾ A magister officiorum a császári udvarban N. Konstantin óta körülbelül azt a szerepet vitte, melyet ma az udvari marsall, a kabinetiroda főnöke, sőt részben a császári ház minisztere. Felügyelt és bíraskodott az udvari személyzet fölött. Ő jelentette be és mutatta be az audienciára járulókat. Főnöke volt a császári kabinetiroda négy osztályának: scrinium memoriae, epistolarum, libellorum, dispositionum. — A quaestor sacri palatii N. Konstantin óta a birodalmi kancellár, vagy igazságügyminiszter, ki a törvényadást előkészítette, a birodalomból a császárhoz intézett appellációkat s folyamodásokat felvette s a titkos tanácsban (consistorium principis) referálta s a császár nevében és döntése szerint elintézte. Ezért nevezték a császár szájának. Jogköre és hatalma tehát igen nagy volt. — Mindkettő tagja volt a titkos consistoriumnak, illustris címmel. (Kihn 241. s köv. Pauly Reälenc. i. v. cikkei.) Bármelyik, de főként az utóbbi hivatal viselése esetén nagyon érthetők azok a „tövissek“, melyeket előszavában emleget, de F. Ferrandus protegálása is, egyesbajos emberei érdekében.

²⁾ Trithemius (i. m. 46. l.) Junilius fénykorát Primasiuséval együtt 440-re teszi, a miben épen száz esztendő tétellett. Ebben osztozik vele Siennai Sixtus is. (+1569.) Pedig már Isidorus Hispalensis (+636.) helyesen állapította meg Primasiusról, hogy claruit Justiniano regnante. (De scriptoribus eccl. 52. l., Fabricius Bibl. Eccl.-jában.) Labbeus osztatta el ezt a tévedést s megállapította, hogy Junilius 550 körül élt. Ugyanígy Fabricius J. Alb. Bibl. Lat. med. et inf. aet. IV. 9, 600. l. is.

³⁾ Libya a görögöknél nemcsak a szorosabb értelemben vett ország neve Aegyiptumtól nyugotra, hanem az egész földrészt is szélesebb értelemben. Ugyanilyen a rómaiaknál az Afrika név használata.

⁴⁾ Ezt a főntebb említett Prokopiusztól tudjuk, ki ezt jegyzi meg idevonatkozólag: „A latin irodalmat ismerte, a görögért azonban sohasem járt iskolamesterhez, sem a nyelvet tekintetében elgörögösödni (*ἐλληνησεν*) nem tudott.

keletre került. Hogy jogi tudományát hol szerezte, nem tudjuk. Szerezhette Afrika bármely nagyobb városában s bővíthette azon hosszú hivatalviselés alatt, mely e magas állását kétségtelenül megelőzte. Hogy műveltsége általában, jogi tudománya specialiter elégséges volt előkelő hivatalához, azt kétségtelennek kell tartanunk, mert ezek nélkül az ekkori császári udvar mindaddig el nem ért pompájában s a római jogot kodifikáló Justinianus titkos tanácsában, és épen a híres jogtudós. Tribonianus után 7 évig nem maradhatott volna hivatalában. ¹⁾

Végül afrikai származása magyarázza meg úgy Fulgentius Ferrandusnak, mint Primasius adrumetumi püspöknek hozzá való bizalmát is.

Junilius művecskéjének keletkezési körülményeire a Primasiushoz intézett prologus vet világosságot: „Domino sancto ac beatissimo episcopo Primasio Junilius.“ — Elmondja, hogy midőn Primasius több püspöktársával Konstantinápolyba ment hivatalos dologban, udvariasságból ismeretségbe jutván, Primasius szokása szerint azonnal a görög bibliai tudósok iránt érdeklődött. Mikor pedig Junilius a perzsa eredetű Paulust, a nisibisi theol. főiskola tanítványát és híres magisterét említette, Primasius addig faggatta, míg egyet és mást el nem mondott Paulus tanításaiból, különösen a szentírásba bevezető szabályaiból. Ez utóbbiak annyira megtetszetek Primasiusnak, hogy megkérte Juniliust, ki Paulus e bevezető (isagogikai) compendiumát olvasta, sőt valószínűleg könyvtárában is tartotta, hogy ebből készítsen egy latin kiadást. Junilius, ki magáról a bevezető sorokban nagy szerényen azt mondja, hogy „sicut divinae legis me studium habere non dene-

Sokszor nem törődött a hellen hang helyes kiejtésével, miáltal alantasai előtt neveltségessé tette magát“. E megjegyzésnek, mely Juniliustól nem a görög nyelv tudását, csak görögös kiejtését tagadja meg, teljesen hitelt adhatunk, mert munkájából ítélve ő latin anyanyelvű s minden valószínűség szerint Africa proconsularisból való volt.

¹⁾ Prokopius ugyan törvényismeretét is tagadja, ez azonban a főntebbi okok miatt képtelen állításnak látszik. Van azonban egy súlyosabb vádja is, mely szerint Junilius „a rút kapzsiságra nagyon kész volt, ki legkevesebb sem szőgyelte a császár írásbeli végzéseit nyilvánosan áruolni. Egy arany staterét a kezét odanyújtani a hozzáfolyamodóknak sohasem röstelte. Nem kevesebb, mint 7 évig tette magát ez a kormányzás ily neveltségessé.“ — E váddal Junilius bibliaszeregetét és F. Ferrandus dicséreteit (— melyik kérelmező nem dicsér?) szegezni szembe. (I. Kihn 246. l.) naivság. De egész terjedelmében szintén nem fogadható el. A valóság az, hogy Prokopius, ki kora eseményeiről szóló Historiájában jól tudott nem szólni azokról, amikről nem volt tanácsos, sőt panegyrikost írni a császárra, e halála utáni kiadásra szánt művében kiönti panéjét azokra, kiknek életében hizelegni volt kénytelen. A kép, a melyet rajzol, nem alaptalan, csak túlzott, de így is bepillantást enged az akkori világ fonákságaiba. Római tisztviselőről a császári korban nem nehéz elhinni a kapzsiságot, ha ez talán Juniliusnál nem nyilvánult is oly botránnyosan, mint Prokopius mondja.

go, ita doctorem dicere non praesumo“, bevallja, hogy „excusantemque me diu usque ad editionis impudentiam compulisti“. Két könyvben tette, kérdések és feleletek alakjában, melyeket hogy a leírók össze ne írjanak, a discipulus kérdései elé odaírta mindig a görög *A*, a magister feleletei elé a görög *M* betűt, azért görögöt, hogy a latin írásba minél kevésbbé olvadhasson bele.

Szerénységében az evangéliumi özvegyasszonyhoz hasonlítja magát. Neki sincs több e két csekélységénél, ez is kölcsönözött; mikor tehát az Úr perselyébe veti, mindenét odaadja. — Ez a mentsége, de ez az érdeme is.

E prologus adataival kapcsolatban több kérdést tisztázhatunk e kis mű forrásaira és keletkezési körülményeire vonatkozólag. Igy első sorban a Paulushoz való viszonyát. Ez a Paulus, kinek biographiáját s e műhöz való viszonyát Kihn is bőven elmondja, (254. s köv. lapokon) bassorai származású, a nisibisi nestorianus iskola (s a híres Mar Abas) tanítványa, majd kiváló tanára, végül pedig (553 táján már) nisibisi metropolita, ki tulajdonképen szír eredetű, de mint a perzsa sasanida birodalom polgára, perzsának nevezetik a kor szokása szerint. Innen érthető meg a specialiter szír nestorianus theol. iránynyal és ennek nagy híveivel való összeköttetése. — Nincs adatunk arra, hogy Junilius is a nisibisi iskolában tanult volna s így onnan hozta volna ezt a bibliai compendiumot. De ez a fővétel nem is szükséges, mert Paulus egy ízben, valószínűleg nisibisi professor korában 543—545 közt hosszabban tartózkodott Konstantinápolyban, a mikor a tudósítások szerint Justinianus császárral a nestorianismus ügyében disputatiot is folytatott, melyet egy szírről írt levelében meg is örökölt.) Ekkor találhatott alkalmat

¹⁾ Ez adatok a fentebbiekkel együtt Assemanus: Bibliotheca Orientalis című (Rómában 1719. s köv. években megjelent) gyűjteményes művéből valók. Ebben a többi közt Ebedjesus Sobensis sobai, vagyis nisibisi metropolita 1316 táján készült, szír eredetiben és latin fordításban is között Catalogus scriptorum Syrorum 65. caputjában (III. 1, 87. 88. lap) Paulus Nisibenus (Bassorensisnek is nevezetik szülővárosa után) műveiként ezek sorolhatnának fel: 1. *Commentaria in Scripturam*, melyek közé bizonyára odatarozik a Juniliustól lefordított mű is, sőt Kihn értelmezése szerint (269. l.) egyedül ez értendő a helyesebben egyszámban veendő commentarium alatt, a mit már Assemanus így fogott fel. (III. 2. 928. l.) 2. *Disputatio adversus Caesarem*, melyhez magyarázatul ezt adja Assemanus, (III. 1, 632. l.) „Hogy a nisibisi Paulus a Justinianus császárral folytatott disputatióját megírta, bizonyítja Abulbarcatius Declaratio Officiorum 7. caputjában: De scriptoribus Ecclesiasticis, e szavakkal: Paulus Bassorensis, Metropolitae Nisibis, scripsit epistolam, qua continetur Disputatio de fundamentis fidei ipsum inter et Justinianum Romanorum imperatorem habita, quum ab eo accersitus fuit. Directa est autem ab eodem Paulo ad Chisothem Regis medicum.“ (Szírből fordítva.) Magyarázatul adja még Assemanus, hogy Justinianus az egyházi szakadás megszüntetése érdekében úgy nestorianusokat, mint monophysitákat magához hivatott. — A 3. helyen említett *Epistolae diversae generis* most nem érdekelnek.

arra is, hogy a biblia iránt érdeklődő előkelők előtt görög nyelven bibliai tárgyú előadásokat, magyarázatokat tarthasson, melyek iránt akkor az érdeklődés oly nagy lehetett, mint ma nálunk a világi tudományok köréből vett népszerű felolvasások iránt. Ekkor hallgathatta és jegyezhetette fel Junilius is a Római levél subtilis magyarázatát, melyről ama Prologus végén említést tesz; ekkor kaphatta, talán privát érdeklődésére, Paulustól ezt a kis compendiumot is, mely mint a nisibisi iskolában használt vezérfonal, mindenestre szír nyelven íratott, de görögül is megvolt, mert e szír írók a nagy világ számára görögül írtak.

Természetes, hogy mikor néhány évvel később Primasius, ki maga is írt Pál leveleihez és az Apokalypsishez, korábbi latin írók (Hier., Ambr., Aug. stb.) művei alapján kommentárokat, (Migne 68. Cassiod. Inst. div. litt. 9.) a görög hasonló írók után kérdezősködik, első sorban is ezek jutnak eszébe. Semmi nyoma sincs annak, hogy a Római levél feljegyzett magyarázatát is kiadta volna. Valószínű, hogy az emlegetett „curarum negotiorumque spinarum“ mindvégig megakadályozták ebben. De a másikat, melyet csak le kellett fordítani görög-ből latinra, miközben a célszerűbbnek tartott katechizáló formába öntötte, könnyen elkészíthette szórakozásból is.

Mikor történhetett ez, a praefatio nem mondja meg, de Primasius és püspöktársai említett konstantinápolyi útjából következtetni lehet rá.

Primasius adrumetumi (= justinianopolisi) püspök volt Byzacena afrikai provinciában.¹⁾ 551-ben a híres Tria capitula körüli vitában Justinian császár parancsára afrikai püspöktársaival együtt Konstantinápolyba kellett utaznia.²⁾ Ez az az

¹⁾ Életére nézve lásd Victor tununumi püspök (Afrikában, a 6. század közepén) Chronicon c. művét, (Migne Patr. Lat. 68.) továbbá Isidorus Hisp., (i. m. 9. c.) Trithemius, Cave (Migne 68. 407. l.) főljegyzéseit.

²⁾ A Tria Capitula (*Τρία κεφάλαια*) Mops. Theodornak, Theodoretosnak és Ibasnak, valamint nestorianus irányú tanaknak 3 pontban való kárhordatása Justinianus császár 544-iki edictumában, a monophysitáknak az egyházzal való kibékítése érdekében, melynek Kelet engedelmeskedett, Nyugat azonban Vigilius pápával az élen ellenszegült. Különösen az afrikai püspökök, kik kitarítottak Vigilius pápa megingása után is. Ezért idézte magához megpuhítás végett őket a császár, a mint Victor Tunonensis Chroniconjából tudjuk: „Post consulatum Basili v. c. anno 11. (a. 551.) Reparatus archiepiscopus Carthaginiensis ecclesiae, Firmus, Numidarum episcoporum primates, et Primasius et Verecundus, concilii Byzaceni episcopi pro fidei causa ad urbem regiam eiusdem praecepto principis evocantur.“ (Migne 68. 959. l.) Az ügy azonban sem ekkor, sem az 553-ban tartott konstantinápolyi (5-ik) egyetemes zsinaton nem intéztetett el mindenki melegegésére, sőt Vigilius pápa, ki időközben egyikéssé magához tért s a zsinatban sem vett részt, bár Konstantinápolyban tartózkodott, a császárnak egy Constitutumot küldött, (pro tribus capitulis melyben a nevezett férfiak tanításait kárhóztatta ugyan, de személyüket nem. Ezt 16-od magával aláírta Primasius is, mint Dei gratia episcopus civitatis Adrumetinae, quae etiam Justinianopolis dicitur. Vigiliust azonban hamar megtörte és alá-

út, melyre Junilius előszavában így hivatkozik: Sed dum te inter alios reverendissimos coepiscopos tuos usque ad Constantinopolim peregrinari provincia coegisset utilitas, ex civilitatis affectu in notitiam conloquiumque pervenimus. Nagyon valószínű, hogy e találkozás után nemsokára megírta e munkát Junilius, tehát 551. vagy 552-ben. Korábbi keletkezésére nincs adatunk. későbbre meg azért nem tehető, mert Prokopius adatából következtetve Junilius 552-ben, vagy 553-ban már meghalt.

Junilius kis művét az egész közép- és újkor *De partibus divinae legis* címen emlegette egészen Kihn műve megjelenéséig, (1880.) holott ez csak az I. könyv 1. titulusa, melyet, mint legelőbb szembe ötlőt, innen emeltek ki és tettek az egész munka címévé — az elveszett helyébe — a másolók, úgyhogy e miatt a titulusok számozásában zavar is támadt. Kihn a bevezetés e szavaiban találta meg az igazi címet: „ . . . in duos brevissimos libellos *regularia haec instituta* collegi . . . ” Bizonyosra vehető, hogy ezt, valamint a caputok titulusait is Paulus görög szövegéből fordította Junilius.

A mű tartalma. A mű maga megadja tartalmi felosztását az első titulusban: *De partibus divinae legis*. Az isteni törvény, értsd: szentírás tudománya két főrésztre oszlik: az első ad ipsam speciem dictionis proprie pertinet, tehát *formalis*, vagy még helyesebben *irodalomtört. rész*; a másik in rebus est, quas ipsa scriptura nos edocet, vagyis *materialis, tantartalmi rész*.

Az I. főrészt csak az I. könyv 2 - 10. titulusát foglalja magában. A többi, vagyis I. 11—20 és II. 1—3¹ mind a II. főrésztbe és a befejezéshez tartozik. A két könyvre osztás tehát a tartalommal semmi összefüggésben nincs, tisztán mechanikus.

Az I. u. n. *formalis* főrésztbe 5 kérdés tisztázása tartozik u. m. 1. species dictionis, 2. auctoritas, 3. conscriptor, 4. modus, 5. ordo.

Az 1. a *species dictionis*, vagyis előadási forma lehet a) *Historia*, a múlt és jelen dolgok elbeszélése. A szenthistória 17 könyvben, u. m. a Mózes öt könyvében, Jozsué 1, Birák 1, Ruth 1, a Királyok 4, a héberék szerint 2 könyvben, továbbá a 4 evangéliumban s a Csel.-ben foglaltatik. Hozzájuk sorozzák még sokan a Paralip. (Kronikák) 2, Jób 1, Tóbiás 1, Ezsdrás 1, Judit 1, Eszter 1, Makkab. 2

írásra kényszerítette a császár. Primasiust a relegatio nem, de a primásságra való kilátás később szintén a zsinat végzéseinek aláírására bírta s mégis nyomorultul halt el. Áldozata lett ez ügyben való opponálásának Victor Tun. is, (Isid. Hisp. 25. c.) ki a történetekről értesít.

könyvét.¹⁾ E könyvek azért nem számíttatnak a kanonikusok közé, mert a hébereknél is e különbséggel recipiáltattak, miként Hieronymus és mások bizonyítják. Előfordul ugyan más előadási forma is e könyvekben, de csak mellékesen s eredeti alakja helyett történetként beszéltek el, pl. Jákob jövődőlésszerű áldásai, (Gen. 49.) a Bir. 9, 8. parabolája, Deut. 6, 4. egyszerű tanítása stb. A többinek is alapul szolgál, de a többi neki nem, sőt közös vonása is csak a tiszta tanítással van, a mennyiben mindkettő könnyen érthető külsőleg, de belsőleg sokszor nehezen.

b) A *prophetia* a mult, jelen, vagy jövő *titkos* dolgoknak *isteni inspiratio* folytán való kijelentése. Példák: a multa: Gen. 1^{1.}, a jelenre: 2. Kir. 5, 96. Csel. 5, 3, jövőre vonatkozólag: Ézs. 7, 14. Az adott definitióban a *titkos* jelző fontos, mert ha valaki már tudott dolgokat mond, pl. a feltámadást hirdeti, nem próféta, még ha jövődők is azok. Ha pedig titkos dolgokat mond, próféta, még ha jelenre, vagy multa tartoznak is azok. Pál is az I. Kor. 14, 23-25-ben a titkok kijelentésében jelöli meg a *prophetia* lényegét. Az *isteni inspiratio* azért hangsúlyoztatik, mert a kik daemonok inspiratiójából mondanak titkos dolgokat, azok, ha próféták is, a szentkönyvek szerzői közé nem számíthatók. 17 prof. könyv van, u. m.: Zsolt. 1, Hós. 1, Ézs. 1, Jóel 1, Ámos 1, Abd. 1, Jón. 1, Mik. 1, Nah 1, Hab. 1, Zof. 1, Jer. 1, Ezék. 1. Dán. 1, Hagg. 1, Zak. 1, Mal. 1 könyve. János Apokalypsisére nézve Keleten még erős kétely van.²⁾ Előfordul a többi előadási

¹⁾ A mint láthatjuk, az újtest.-i történelmi könyvek felsorolása teljes s hitelességük is teljes. Az Ó T.-ből azonban 7 irat, melyeket csak „adjungunt plures, non inter canonicas scripturas currunt“ Ezek közül Tóbiás helyzete kétes, mert Junilius művének régebbi kézírataiban nincs meg, s Kihn csak egy későbbi codex és tárgyi okok alapján vette fel ide. (351 s köv. l.) Viszont Esdrás alatt Nehemiás is ott rejlik, mert e kettőt már a zsidók is egy könyvnek számították. Jóbot azért számítja ide, mert Ezek. 14, 14, 20. alapján történelmi alaknak veszi. E csoportból a Paralip. Jób, Esdrás (Nehemiással) és Eszter már a héber kánonban is csak a ketubim közt foglaltak helyet, tehát csak harmadlagos tekintélyűek voltak. Tóbiás, Judit, Makkab. pedig egyáltalában nem voltak benne. Josephus ezeket szintén mellőzi. (Contra Apionem I. 8.) A LXX-ban is, mely közvetlenül a héber kánon után fordított. De viszont a LXX-ban mind megvan. A Vulg.-ban is. Hieronymus Prologus Galeatusa megint csak a Paralip., Jób, Esdrás (Neh.) Eszter könyveit veszi be a hagiographa közé, mint a héber kánon. Abban tehát igaza van a szerzőnek, hogy „apud Hebraeos quoque super hac differentia recipiebantur.“ már t. i. a mennyiben a kánon utolsó részébe, vagy még oda sem helyezték őket. De azért amazok még benne voltak a kánonban. Hogy Junilius, illetőleg Paulus mind kirekeszti itt belőle, (nem így az 1.7-ben, hol csak mediae auctoritatis) ebben részben a héber kánonát, főként azonban Mops. Theodor kritikai eredményét követi. Assem. III. 2, 236 s köv. (De sacra scriptura.)

²⁾ A prof. könyvek száma az ó-testamentomra nézve teljes, megfelel a nebiim acharonimnak a héber kánonban, csakhogy még megtoldatik a ketubimból a zsoltárokkal (ez az első prof. könyv, melynek szerzőjét, Dávidot is prófétának tartja) és Dániellel. Az utóbbira nézve egyetért vele a LXX s a Vulg. is, (a Prolog. Gal. hagyja a hagiogr. közt, az előbbire nézve azonban

forma is e könyvekben, de szintén csak mellékesen s a prophetia igazságának bizonyítására. Pl. Akház és Ezékiás királyok históriája Ézsaiás 7. 36. 37. fej.-ben. Vagy Jer. 22, 29-ben a földön proverbialiter (vagyis inkább metonymice) lakosait kell érteni. Egyszerű tanítás van az Ézs. 58, 6. 7-ben, de mintegy prófétai lélektől hajtva előre hirdeti ezeket. A többi előadási forma közül csupán a példabeszédekkel van az a közös vonása, hogy formai tekintetben mindkettő nehéz, de értelmök többnyire nem.

c) A *proverbium* „quaedam figurata locutio“, mely mást jelent, mint a mit mond s a jelenlevő időre nézve int. A proverbialis speciesen tehát a képes előadást érti. Salamon Példabeszédeit és Jézus, Sirach fia könyvét sorozza e műfaj alá. Némelyek még a Bölcsesség könyvét és az Énekek-énekét is.¹⁾ E könyvekben még az egyszerű tanítás fordulhat elő, de csak mellékesen, a példabeszédek magyarázatára, pl. Péld. 1, 7; 9, 10-ben. Historia és prophetia nem vegyül vele. Ez utóbbival az a közös tulajdonsága van, hogy külsőleg nehéznek látszik, de értelmileg többnyire nem az. Főszaját-sága, hogy csak a proverbialis előadásban szabad és kell a szavakat átvitt értelemben venni, míg a többi háromban csak úgy, hogy az előadás hitelessége e mellett megőriztessék. Mert ha a proverbialis speciesen kívül is szabad utat nyitunk az allegoriának az előadás igazságának gyengítésére is, úgy az ellenségnek arra adunk alkalmat, hogy a szent-könyveket tetszése szerint magyarázza.

Ennek az allegoriának a szentírásban 4 faja ismeretes, u. m. a *metaphora*, (translatio) melyet a biblia Istenre vonatkozó anthropomorphistikus kifejezéseiben (Gen. 11, 5 stb.); *imaginatio vel typosis*, melyet a parabolákban (Luk. 10, 30. Máté 20, 1-16.); *comparatio vel similitudo*, melyet a rövid hasonlatokban (Luk. 13, 19. stb.), *proverbialis modus*, vagyis a szorosabb értelemben vett példabeszéd, melyet a Péld. 5, 15-tel szemléltet.²⁾

egyik sem. Valószínű, hogy Jeremiás alatt ott rejlik a Siralmak könyve is, sőt Kihn szerint Baruch is. (352 l.) E 17 prof. irat mind teljes kánoni tekintélyű, az U.-T. egyetlen prof. könyvére, a Ján. Apokalypsisére nézve azonban felemlíti a keletiek kéteiyét, miáltal az I. 7. szerint csak mediae auctoritatis, mely a prófétai iratok számban (17) nem is foglaltatik, tehát itt kánonon kívül áll. (I. 10.) A Pesito sem vette fel, a nestorianusok pedig még Ebedjesus korában is kánona szerint sem. (Assem. III. 1, 3-12.) A felsorolt prof. iratok sorrendje teljesen különleges.

¹⁾ Feltűnő, hogy itt a Prédikátort mellőzi s csak a következő műfaj (simplex doctrina) alá sorozza, holott hasonló chokma-termék. Jóbnak is itt volna helye. Sirach fia. Jézus könyvét a LXX és Vulg. példája szerint felveszi a kánonba, még pedig teljes tekintélyűnek, mert a keresztyének is ép-úgy kedvelték, mint a zsidók. (Ecclesiasticus a neve a Vulg.-ban.) Hogy az Énekek-énekét csak adjungunt quidam, miként a Sapientiat, mely a LXX-ban és Vulg.-ban szintén megvan, ebben is Mops. Theodor nézete nyer kifejezést.

²⁾ Ez mind a metaphora esete. Más tropust, ha nem sorol is fel, nem s zár ki. De nem ez itt a fődolog, hanem az allegorikai értelmezés jogos

d) Az *egyszerű tanítás*¹⁾ a hitből vagy az erkölcsből oktat a jelen időre nézve. Azért neveztetik így, mivel az egész szentírás tanít ugyan valamire, de más formában, mint fentebb láttuk. Ez azonban sem historiát nem sző közbe, sem jövendőlést, sem példabeszédben nem szól, hanem egyszerűen csak tanít. Ehhez a műfajhoz 17 kanonikus irat tartozik, u. m. az Ecclesiastes (Predikátor), Pál 14 levele (a mai sorrend szerint), Péter I., János I. levele. Sokan még más 5 apostoli iratot is ide soroznak: Jakab, Péter II. Judás, János II. III. levelét, melyek kanonikusoknak (értsd katolikusoknak) neveztetnek.²⁾ A többi előadási forma is előfordul e könyvekben, de csak mellékesen a tan bizonyítására. Pl. a 2. Kor. 2, 12-ben és Gal. 2, 11. s köv.-ben historia, az I. Kor. 15, 51-ben prófétálás, a Tit. 1, 12-ben példabeszéd, de mindez csak a tanítás bizonyítására. A többi előadási forma közül csak a historiával van egy közös vonása, az, hogy külsőleg könnyűnek látszik, jóllehet megértése többnyire nehéz.

2. *De auctoritate scripturarum.* Vannak teljes, középszerű és semmi tekintélyvel nem bíró könyvek. Az első osztályúak az abszolút kanonikus könyvek, a második osztályúak a többségtől ezekhez sorozottak, a mint fentebb az egyes műfajoknál megkülönböztettük őket; a meg nem nevezettek a tekintélytelen könyvek.³⁾ A historiában és az egyszerű

mértéke, melyre nézve az antiochiai-edessai-nisibisi interpretatio ütközött az alexandriaival. Míg ez utóbbi ebben nem ismert mértéket, addig a szerző itt szigorú korlátok közé szorítja, mikor csak a proverbialis előadásban, — jól megértjük: nem csak a proverbiumokban, hanem általában a példázatos, képes előadásban — ismeri el igazságát és jogosságát. A proverbialis species lényegére nézve ugyan azt mondja, hogy vele sem a história, sem a prophetia nem vegyül, csak az egyszerű tanítás fér meg magyarázat kedvéért, de másfelől a benne rejlő értelmi átvitt bizonyos fokig a másik három előadási formában is megengedi, de csak hitelességük, vagyis tartalmuk hitelességének fentartása mellett. Vagyis a szerző azt akarja itt kiemelni nem egészen világos szavaiban, hogy a proverbialis előadásnak lényegéhez tartozik a képes, átvitt értelmű beszéd; a többinek nem, de azért a többiben is előfordul mellékesen, mert a beszédnek általában természetéhez tartozik. E megkülönböztetés megtételére nagy oka volt: a bibliamagyarázat igazságát és hitelét féltette a helytelen és oktalan allegorizálástól, mely a kath. egyház nagyobb részében elharapózott.

¹⁾ Az ezzel már teljesen megismert négyes felosztás, az előadás formája, vagy a műfaj szerint, a régi (M. Theodornál is meglevő) hármas felosztásból (históriai, prófétai és tanító könyvek) fejlődött az utóbbiak még egyszeri divisiója ált¹⁾, az átvitt (a proverbiumokban) és a szó szerinti értelem (az egyszerű tanításban) pontos megkülönböztetése érdekében, melyre irányult a törekvés Antiochiától Nisibisig.

²⁾ Ez 5 irat kánoni tekintélyének elismerése tényleg nagyon nehezen ment. A kételyekben M. Theodor is osztózott, sőt ime még a 6. században élt szerző is. Pét. II., Júd., Ján. II. III. levele különben már a Pesitóban is hiányzott s még Ebedjesus kánonában sincs meg. A páli levelek sorrendje megfelel a mainak. Ezek közül egyik hitelességében sem kételkedik, még a Héb. levelében sem.

³⁾ Az első osztályúak száma az Ó-T.-ban 32, melyből a héber kánonban is megvan 31, (Sirach Jézus nincs meg) de 18 könyvbe összefoglalva. A második osztályúak száma az Ó-T.-ban 11, melyből a héber kánonban is megvan 6, de csak 5-nek számítva. A 24-ből (a héber kánon könyveinek

tanításban mind a három osztály megtalálható, a prophetiában az Apokalypsisen kívül nincs középtekintélyű, a proverbialis műfajban pedig nincs tekintélytelen.

3. *De scriptoribus divinatorum librorum.* Ezeket három módon ismerjük meg: *a címből és bevezetésből*, pl. a prófétaí könyveknél és apostoli leveleknél; *csak a címből*, pl. az evangelistákat; *a régiek hagyományából*,¹⁾ pl. Mózesről mondja a hagyomány, hogy megírta a történelem 5 első könyvét, jóllehet a cím ezt nem mondja, sem ő maga nem így referál: mondá az Úr nekem, hanem mintegy másról, így: mondá az Úr Mózesnek. Hasonlóképen Józsué (Jesu Nave) könyve is a hagyomány szerint attól iratott, kiről neveztetik, és a Kir. első könyvéről is azt tartják, hogy Sámuel írta. Némely könyveknek épen nem ismerjük a szerzőjét, mint pl. Bírák, Rúth, a Kir. 3 utolsó könyvéét stb. Ez isteni rendelésből történt, hogy megtudjuk, hogy más szentkönyvek sem a szerzőik érdeméből, hanem csak a Szentlélek kegyelméből érték el a tekintély magaslatát.

4. *De modis scripturarum.* Külalak tekintetében a szentiratok kétfélék: vagy héber metrumokban²⁾ irattak, mint a

számából) látszólag hiányzó 1 a Siralmak könyve, mely itt Jeremiás neve alatt rejlik, míg a héber kánonban a ketubim közt önálló helyet foglal el. Josephusnál (Contra Ap. I. 8.) és Hieronymus Prologus Galeatusában még Ruth könyve is egy számot képez a Bírakkal, ezért jön ki a 22, a héber betűk számának megfelelően. Az U-T. kánonikus könyveinek száma 21, az adjuncta 6 (5 kath. levél és Apok.) Ezek megfelelnek Eusebius *ἱστολογοίμεια*-jának és *ἐπιτελεόμενα*-ja kánoni csoportjának, mert az Apokalypsist mindkettőhöz sorozhatónak tartja, ekkor tehát az utóbbihoz tartozik. (Hist. Eccl. III. 26.) — Érdekes, hogy e felosztás szerint (7 c.) az adjuncta is a kánonban vannak, csakhogy középtekintélyűvel, míg a 3-6. cap.-ban ezeket nem számította bele a kánonba. Amott a kritikai, itt pedig az egyházi felfogás érvényesült. A szerző is úgy volt velük, mint a modern kritikusok: a legindokoltabb kétely mellett sem akarta a kánonból végleg kizárni, csak tudományosan megkülönböztetni. Innen a tudományos és gyakorlati elbánás ellentéte. A fel nem sorolt nullius auctoritatis iratok a mai apokrifusok mindkét testamentumban, azokon kívül, melyeket mi a két osztályban felsoroltak közül is ide sorozunk. Így az Ó-T. ban: Esdrás 3. és 4. könyve; Makkab. 3. k.; Eszter és Dániel könyvének toldalékai, Manasses imádsága stb. Az U-T. ban egész sereg evangélium, acta, levél, apokalypsis (L. Funk, Hennecke, Tischendorf, Gebhardt, Harnack, Zahn stb. gyűjteményeiben; nálunk Raffay Sándor: Ujszöv. Apokrifusaiban.) Eusebiusnál az *ἐπιτελεόμενα* közt u. n. *λόγια* és a 3. osztályt alkotó *ἄποια καὶ διουσιβή*. — Érdekes, hogy az újtestamentum sokkal megállapodottabb mint az ő, és teljesen apokrifmentes.

¹⁾ Természetes, hogy e három forrást nem tartja elégségesnek a mai tudomány a szerzők megállapításához, (Juniliusnak, ill. Paulusnak sem volt elég) ezért újak után néz, anélkül, hogy a negatív eredményeken kívül pozitív irányban eddig valami sokra ment volna.

²⁾ Különös, hogy az Énekek-énekében, Példabeszédekben, Sapientiában és Sirach fia, Jézus könyvében nem ismeri fel a szerző a verses formát, pedig épen olyan, mint az említettekben, t. i. rhythmicus parallelismus. Hogy a metrumon egyszerűen verses formát ért-e a prózával szemben, vagy görög-romai metrumot, e fölött vitát kezdeni itt ép oly bajos, mint fentebb Hadriánál

Zsolt., Jób, Ecclesiastes és a próféták egyes helyei, vagy egyszerű beszédben, mint a többi szent könyv. Nálunk azért nincsenek ugyanolyan versben fordítva, mert egy dictio sem tartja meg metrumát más nyelven, ha a szavaknak jelentését (vim) és rendjét meg nem változtatja.

5. *De ordine scripturarum.* A biblia ó- és újtestamentumra oszlik. Az újhoz a négy ev., az apostoli levelek, a Csel., az óhoz a többi irat tartozik. Az ótest.-nak az az intiúiója, hogy az újra mutasson rá képekkel és jövendölésekkel, az újnak pedig az, hogy az örök boldogság dicsőségére gyújtsa fel az emberi lelkeket.

Juilius munkájának II. főrésze, vagyis a materialis, vagy tantartalmi rész az I. 11. szerint 3 részre tagozódik, u. m. *Istenről*, (I. 12—20.) a *jelen világról*, (II. 1—13.) a *jövő világról*. (II. 14—25.) A befejezés (II. 26—30.) általános tudnivalókat foglal magában

Az *Istenről* szóló szakasz elsorolja Isten nevezeteit, melyek 1. az ő isteni *Iényét, essentiáját, vagy substantiáját* jelölik, és pedig principaliter nyolc névvel: Isten, Úr, együtt Úristen, Adonai, Sabaoth, Heli, Heloim, Est. Ezek is azonban Istennek nem felfoghatatlan quidjét, (miségét) hanem quodjät (milyenségét) jelölik. Azután (consequenter) a személyeiből, operatiójából, vagy a teremtményekkel való viszonyából vett nevekkel, mint Atya, Fiú, Szentlélek, Mindenható, láthatatlan. 2. *személyeit, vagy subsistentiait (hypostasisait)*, melyeket vagy principaliter nevez meg, mint pl. a Mt. 28, 19. kereszteselési formulájában, vagy indirecte azon jelzések által, melyekkel lényege, működése, vagy a teremtményekhez való viszonya jelöltetik. A trinitas egyes tagjait is megjelöli külön is a szentírás, pl. az Atyát a Fiúhoz való viszonyában sajátlag, a teremtményekhez való viszonyában egyetemlegesen. Ezen kívül indirecte az ő istenségének lényegére, működésére és a teremtményekhez, nemkülönben a Fiúhoz és Szentlélekhez való viszonyára vonatkozó meghatározások is jelölik őt. A Fiú öt módon jelöltetik: egyszer istenisége domborítatik ki, (Ján. 1, 18.) máskor emberisége, (Heb. 1, 2) máskor egyszerre mind a kettő, (Fil. 2, 5-7.) majd a testre is átvitetnek az isteniségére vonatkozók, (Ján. 3, 13.) vagy fordítva (1. Kor. 2, 8.) „Distincte quidem ideo secundum naturas

volt. Az elgörögösödött Fl. Josephus nagyzó dicsékedése szerint, mely az egyházi atyák közül is megtévesztett némelyeket, már Mózes és Dávid trimeterekben, pentameterekben és hexameterekben irt ódákat és hymnusokat. (Arch. 2. 16, 4; 4. 8, 44; 7, 12 3.) Semmi nyoma azonban, hogy a mi szerzőnk is osztoznék e tévedésben, sőt a „metris hebraicis in sua lingua“ kifejezésben a hebraicis jelző nem a nyelvi, hanem a nemzeti karakterét akarja annak a versnek kiemelni. Ha már ezt egyszer meglátta, akkor nem is tévesztette össze a göröggel. (Kihu téved. 391. s köv. 1.)

loquitur, ut inconfusas earum proprietates ostendat: communiter ideo, ut asserat unitatem. Alternat vero humana divinis et divina humanis, ut utrumque unius personae indivisumque monstretur.“ Egyébként a Fiú principaliter Christusnak nevezetik, közvetve pedig az Atya három viszonyából vett jelölésekkel s a trinitas másik két tagjának nevével is meghatároztatik. A Szentlélek directe csak e névvel jelöltetik, (Mt. 28, 19.) de indirecte azzal a kegyajándékkal is, melyet oszt, (Luk. 1, 35. Ján. 20, 22.) valamint az isteni essentia, operatio, vagy a teremtményekhez való viszony jelöléseivel is, nemkülönben a trinitas másik két tagjának neveivel is. A trinitas minden egyes személyének sajátága az, hogy egyik sem mondatik a másik helyett sajátlagos értelemben. De közös mindegyikkel mindaz, a mi az isteni essentia, operatio, vagy a teremtményekhez való viszony jelölésére tartozik, a honnan bizonyos is, hogy az egy substantiának trinitasa van. E személyeknél is a miség (quid) megfejtethetlen, miként az Istennél magánál, csak a milyenség (quod) magyarázható meg. — 3. Isten nevezetei az ő működését (*efficientia, operatio, energia*) jelölik, és pedig négy alakban, u. m. a teremtésben, a teremtmények gondviselésében, jövőjük előkészítésében, az előkészített dolgoknak sikerében. Operatioja szerint jó, bölcs és erős, ki természete szerint, de egyszersmind akaratóval hoz létre mindent. A teremtésben tevő, művész, teremtő stb. A gondviselésben segítő, előretudó, mindenható stb. A jövő dolgok előkészítésében út, remény, menedék stb., az előkészített dolgok sikerére vonatkozólag ujjongás, öröm stb. De nemcsak e, hanem az embertől kölcsönzött vonásokkal is jelöltetik az isteni működés, akár a lélekből, (furor, ira, anima, poenitentia,) akár a testről, (pedes, manus, digiti), akár az emberi cselekvésből vétetnek. (35. zs. 2.) — 4. A *teremtményekhez való viszonyból* vett jelölések állítók, mint simplex, vetustus dierum, spiritus, primus et novissimus etc., melyek azon módon (összehasonlítás szerint) egy teremtményére sem illenek; tagadók (cum praepositione privativa), mint pl. ingenitus, incorporeus, increatus, immortalis, etc., melyek tagadják Istenben azt, a mi a teremtményben megvan.

A *jelen világról* (de praesenti saeculo) szóló szakasz (II. 1—13.) az I. titulussában adott pontos felosztás szerint rendben szól 1. a *világ teremtéséről*, (creatio vel generatio,) mely 3 módon: Isten puszta akaratóval, (Gen. 1, 1.) vagy akaratóval és parancsoló vagy tanácskozó szavával, (Gen. 1, 3. 6. 26.) vagy akaratóval, szavával és kijelölésével történt. (Gen. 1, 11. 23.) E háromban azt a különbséget látja, hogy a puszta akaratóval, vagy szavával is teremtett dolgok ujonnan teremtettek, és pedig az első hat napon; a kijelölésével

teremtettek pedig már az előbbiekhöz hasonlóan, de a világ későbbi folyamán. Elmondja a teremtés sorrendjét, de az első napiba belepótolja az angyalok, levegő, víz teremtését is, a biblia egyéb helyeinek alapján. E teremtmények közül némelyek semmiből teremtettek, mint az első napiak, mások pedig már ezekből. Az ember mindkettőből: lelke abból, teste ezekből. Az első hat napi teremtmények nem természetesen jöttek létre, a többiek azonban természetesen és isteni rendelésből, a csodák kivételével. Továbbá az eszes teremtmények, az angyalok és emberek, önmagokért teremtettek, a többiek azonban nem önmagokért, hanem ezekért. E többiekről azt az furcsa állítást kockáztatja meg a szerző, hogy ezek nem haszonért, hanem csak díszért szorulnak egymásra. E dísz szempontjából az a különbség van a dolgok közt, hogy némelyek már a teremtés hat napja alatt, mások a világ további folyása alatt, ismét mások pedig csak a jövőben kapják meg ékességöket. — Az a különbség is megvan a teremtésben, hogy némely dolgok egyszerre s hirtelen merültek fel a semmiségből, mások nem. Továbbá némely teremtmények értelmöknél fogva, melytől vezetnek, a többieket kormányozzák, mások pedig haszonra vagy szükségletre valók, melyeket a természet irányít. A más valamiből teremtett dolgok 6 anyagból valók: földből, vízből, levegőből, tűzből, fényből, oldalbordából. (Éva.) Ezek testiek; testetlen dolgok másból, vagy belőlük mások nem állhatnak elő. A testetlen azonban, miként a halhatatlan, vagy láthatatlan, nem úgy értendő, a mint e szavakat Istenre szoktuk érteni, hanem csak a hogy a teremtményekre, lelkekre, angyalokra. A teremtés hat napi munkája után jelzett megnyugovása Istennek nem a fáradtságtól való megpihenése, sem a teremtésben való szünetelése, hanem csak azt jelenti, hogy ezután semmi ismeretlen önálló speciést, vagy új természetet nem teremtett. A teremtés módját ember nem ismerheti meg, mert ha azt tudná valaki, miképen lehet a semmiből valamit teremteni, a teremtőhöz válnék tudásra és hatalomra nézve hasonlóvá.

2. a világ kormányzásáról szól, mely *generalis*, vagyis az összes teremtmények, a mindenség, — és *specialis*, mely az egyes teremtmények, főként az eszes lények fentartásában és gondviselésében áll. Az *előbbi* a halandó teremtmények ellátásában és megújításában nyilvánul, a miben az angyalok segítségét is fölveszi, továbbá az állandó teremtmények (ég, nap, csillagok) igazgatásában, a miben hogy van-e szerepük az angyaloknak, nem tudni. A *specialis* gubernatiót vagy Isten végzi az angyalokért és emberekért, vagy az angyalok magukra és az emberekre, vagy az emberek magukra nézve. Az első Isten a törvényadás által teszi, mely természeti

(Róm. 2, 14.) és külső. Ez a külső törvény vagy per opera, vagy per verba jött létre. Per opera, vagyis a cselekedetekben is nyilvánul a törvény, általános, vagy különleges jelen jutalom által és általános vagy specialis látható büntetés által. Mivel ezek törvény módjára nevelnek, ösztönöznek a jóra, vagy visszatartanak a rossztól. Ezt a gubernatiót Isten vagy maga végzi, (Gen. 2, 17.) vagy angyalai által, (Heb. 2, 2. Exod. 12, 29.) vagy emberek által, vagy állatok által. (Num. 21, 6.) Per verba is adatott törvény, mely egyrészt örökörvényű dolgokat parancsol, mint az Isten és felebarát szeretését, másrészt időlegeseket, hosszabb, vagy rövidebb érvénnyel. A törvény parancsol, vagy tilt. Némely parancsai önmagukban hasznosak, mások csak másokért. Némelyek testiek (érzékiek), mások szellemiek. Vagy egy-egy parancsolata csak az ő, (a jubileumról), vagy csak az újtestamentumé, (Mt. 6, 9.) vagy mindkettőé, pl. Szeressed a te Uradat, Istenedet. Némelyik szöszert veendő, (Ex. 20, 14.) másik átvitven. (Mt. 6, 3.) Némelyeknek áthágása büntetettik, (Lev. 24, 20.) másiké nem, (1. Sám. 21, 6.) sőt megdicsértetik, mint pl. a rosszért rosszal fizetni parancsoló törvény meg nem tartása. (7. zs. 5.) Végre némely parancsolatok a hitre, mások az erkölcsre vonatkoznak. Hogy az angyaloknak magukra és az emberekre kiterjedő kormányzása miként történik, nem mondja meg a szentírás, de ebben is kell valami rendnek lenni, mert fokozatokról, rendjükről, ide-oda küldetésükről sokszor van szó. Az ember mint király kormányozza az államot, mint családapa házáat, mint magános vagy szegény ember magát.

3. *A természeti változásokról.* Ilyenek Istennel nem történhetnek, csak a teremtményekkel, egyikkel egy, másikkal más, mint: állás, mozgás, idő, hely és számbeli változások, születés, növekedés, élet, pusztulás, halál, alak, rend, következés, összefüggés, hasonlóság, különbség, ellentét stb.

4. *Az akarat sajátosságai.* Az akarat a léleknek az az ereje, mely által a gondolatok és tettek véghezvitetnek. Természetes bennünk a jónak és rossznak bizonyos elválasztása, önkéntes azonban az az indító erő a már elválasztottak véghezvitelére.

5. *A szabad akarat működésének négyféle következménye lehet:* ez életben u. i. vagy jó sors jut a jónak, mint Ábrahámnak, s rossz a rossznak, mint Kainnak; vagy egészen fordítva, mint a gazdagnak és Lázárnak. Vagy sem egyiknek, sem másiknak nem jut semmi viszonzás. Vagy végül azok, kik sem jót, sem rosszat nem cselekedtek, vagy jót vagy rosszat kapnak, mint a csecsemők, vagy talán egyiket sem, mint az idétlenek.

A jövő életre vonatkozó dolgok előadásában (II. 14 - 25.) ismét pontos felosztás szerint (14. tit.) szól 1. az isteni

hívásokról, (acceptio, sive vocatio) melyek számát Ábrahám-tól az összes népekéig a Krisztus által 10-ben állapítja meg, elismervén, hogy Ábrahám előtt is voltak igaz és Istennek tetsző emberek, de ezekben nem az isteni acceptio, hanem a saját igazságosságuk mutatkozik. (Gen. 5, 24; 6, 2. s. s köv. 14, 18.) Hogy ezek a kiválasztások a jövő világra tartozóknak mondatnak, bár a jelen világban történtek, az onnan van, mert minden dolog a kimenetelből ítélhető meg és az a tettnek oka, a mi a cselekvőnek intentiója. Ez pedig az összes kiválasztásoknál a jövő világra irányul. 2. *A typosok* szintén a jövő életre vonatkoznak. A typos a jelen, vagy mult, vagy jövő ismeretlen dolgoknak tettek által való manifestációja. Példák felhozása után bevallja, hogy a prophetiáról hasonló meghatározást adott. Ezért a különbséget most így jellemzi: a prophetia szavakban való typos, a typos pedig tényekben való prophetia. A typosnak 4 fajtát különbözteti meg: vagy kellemes dolgok jelöltenek kellemesekkel, vagy szomorúak szomorúakkal, vagy kellemesek szomorúakkal, vagy szomorúak kellemesekkel. Typosokat lehet találni a törvény előtt, törvény alatt és a kegyelem alatt egyaránt. Az ótestamentumiak az újtestamentumra irányulnak, ennek typosai pedig s általuk amazok is a jövő világra. Ezért tartoznak ide. 3. Méginkább *a jövendölések*, melyek mint a jövő bizonytalan dolgoknak szavakkal való kijelentései, úgy a törvény előtt, mint a törvény és a kegyelem alatt megvannak. A törvény előtt 5 fajtát találja meg, melyek közül pl. egészen általános a Gen. 2, 24, részleges a Gen. 3, 16, egy személyre vonatkozik a Gen. 3, 20. stb. A törvény alatti jövendölések részint a törvény alatt, részint a kegyelem alatt történt dolgokra vonatkoznak. Az előbbieknak mintegy 22 fajtát állapítja meg, milyenek pl. a nép növekedésének, (Gen. 12, 2.) az örökségnek, (Gen. 12, 7.) a méltatlanok elkülönítésének, (Gen. 21, 10.) az ellenség fölötti bosszúnak (Gen. 12, 3.) s a nép tőlük való megszabadulásának jövendölése. (Gen. 15, 3.) stb. A kegyelem, vagyis a Krisztusban való törvény alatt teljesedett mintegy 26 fajta jövendölés. Pl. az ő fogantatására és nevére vonatkozik az Ézs. 7, 14., születés helyére a Mik. 5, 2., igazságosságára és ítéletére a 45. zs. 8., isteniségére az Ézs. 53, 8. stb. Ezekhez számít még újabb 17-féle jövendölést a pogányok elhívására vonatkozólag, melyek szintén az újszövetségben teljesedtek, a Deut. 32, 21-től Malak. 3, 1-ig. A kegyelem alatti jövendölések faja 32. Ilyenek pl. Ker. János születésének és életének, (Luk. 1, 13. s köv.) Kr. fogantatásának és csodálatos születésének, (Luk. 1, 28. s köv.) a mennyekországa eljövételének, (Máté 3, 2.), a pogányok elhívásának, a zsidók kirekesztésének, (Máté 8, 11. 12.) Judás árulásának, (Ján. 6, 70.) Péter megtagadásának (Mt. 26, 34.) stb. megjövendölése. Ezek nagy

része már teljesült, némelyik azonban még csak ezután fog. Általában pedig mind a jövő világ javaira irányul, és pedig úgy, hogy a törvény előttiak a törvény és kegyelem idejére, a törvény alattiak a kegyelem, a kegyelem alattiak pedig a mennyország idejére utalnak, tehát ily közvetítéssel mind ez utolsóra.

A befejező titulusokban megfelel arra a kérdésre, hogy ha e jelen világban minden a jövőre irányul, mi szükség volt mégis annak teremtésére. Azért, mert úgy illett, hogy az eszes teremtmények előbb a jelen világ kétségei között tanuljanak és gyakoroltassanak, aztán élvezzék az örök javakat, melyek így kiérdemelve és a kiállt küzdelmekre való emlékezés által kedvesebbek is lesznek a kipróbáltaknak, kik annál inkább dicsérik ezeknek adóját, ki a kegyeseket e világban győzelemre segíti s a győzőknek örök jutalmat ad. — E világban az eszes lények istenismeretüket részint a természeti kijelentésből, (Róm. 1, 20.) részint a szentiratokból merítik. A szentiratok értelmezésében pedig mindig azt kell szem előtt tartani, hogy azok a dolgok, melyek bennük mondatnak, megfelelőjenek annak, a ki mondja; hogy azoktól az okoktól, melyekért mondatnak, ne térjenek el; hogy egyezzenek az időkkal, helyekkel, összefüggéssel, intentioval. Legfőbb intentioja pedig a szentírásnak az Isten és felebarát szeretésére vezetés, melynek főszempontja alá helyezi Junilius is — Augustinusszal egyezően az interpretatiót.

Hogy a szentkönyvek isteni inspiratio segítségével irattak, bizonyítja magának az írásnak igazsága, a benne levő dolgok rendje, a tanítások egyezése, az előadás egyszerű módja és a szavak tisztasága. Ezekhez vehető az íróknak és igehirdetőknek minősége, hogy isteni, magas, finom dolgokat emberek, kicsiny és szólásban járatlan emberek csakis isteni lélektől telítve irhattak meg; továbbá az igehirdetés ereje, mely meggyőzte a világot, bár csak néhány megvetett ember hirdette. Ezekhez járul az ellenfelek: sibyllák, bölcsészek bizonyágtétele, a rossz szellemek kiűzése, a következmények haszna, a kiválasztások, typosok és jóvendölések által hirdett dolgok eredménye, végül a csodák, melyek folyton történnek, míg csak az írást be nem veszik a népek s már most meglevő általános befogadása a legnagyobb csoda.

Végül még azt a felmerülhető kérdést tisztázza, hogy ha a szentíratok ilyen értelmű bizonyítékokra támaszkodnak, talán a hit nem is szükséges. A mi hitünk ugyan az ész fölött van, de nem észellenes, vagy esztelen. A mit az ész tanít, a hit megérti, a hol pedig az ész már cserbenhagy, ott a hit előre tör. Mert nem hiszünk el bármi hallott dolgot, csak a mit az ész nem helytelenít. A mit pedig teljesen kinyomozni nem lehet, hívő okossággal valljuk.

A tartalom áttekintéséből világos, hogy e mű két része két külön bibl. tudományszakot képvisel: az utóbbi bibliai dogmatika s mint ilyen, ránk nem tartozik; az elsőben azonban már tisztán felismerhetőleg jelenik meg előttünk az isagogika, vagy bibliai irodalomtörténet legősibb alakja. Szerény kezdet, mint minden tudományé, terjedelemben és tartalomban egyaránt. Csak 9 kis fejezet s ez is legtöbbször az egyházi hagyományt adja, esetleg a nestorianusoknál elfogadott módosítással. De már határozottan irodalomtört. formák szerint tárgyal: műfajok szerint osztja 4 csoportba az iratokat, megállapítja canonicitasuk mértékét, szerzőiket, külalakjukat (vers, próza) és végül a két testamentumhoz tartozóságukat. Az a mód, a mely szerint ezt keresztülviszi, irodalomtörténeti módszernek persze még nem nevezhető. De indulásnak jó. És már e kezdeten sem hiányzik belőle az irodalomtört. módszer főfegyvere, a kritika. Ez a kritika még nem egyéni, hanem inkább azé az irányé, melyet képvisel, s inkább ennek dogmatikai felfogása szerint igazodik, mint az egyes iratok elemzésének eredménye szerint. De ez az előbbi sajátsággal függ össze. Végeredményeit tiszteletreméltó bátorsággal terjeszti elő, minden védekezés vagy cáfolat nélkül, a kath. egyházzal szemben.

Az is érdekes tapasztalat, hogy e tudomány, mihelyt rendszerben és kritikával jelenik meg, azonnal egy bölcséleti rendszerre támaszkodik, Aristotelesére, csakúgy, mint modern fellendülésében Schleiermacherére, Hegelére stb. Aristoteles kategóriái és praedicabiliái érvényesülnek e kis mű mindkét részének rendszerében és sokféle felosztásában. Rendesen megállapítja a szóban levő dolog lényegét, (substantia) pl. quid est historia, prophetia, (I. 3. 4.) quae est proverbialis species, simplex doctrina, (I. 5. 6.) quid est typus. (II. 16.) stb. Meghatározza a dolgok nemét, (genus) fáját, (species) viszonyát, (relatio) különbségét, (differentia) sajátságát, (proprium) esetleges tulajdonságát. (accidens) Pl. egész művét két részre osztja a biblia formájára és tartalmára való vonatkozása szerint (genus) s aztán megkülönbözteti mindegyikben a specieseket, pl. I. 2–6.-ban a historiát, prophetiát, proverbiumot, az egyszerű tanítást, s ugyanekkor mindig kiemeli azt is, mi közössége, mi különbsége, sajátsága, egyszóval, mi viszonya van ezeknek egymás közt. Ugyanígy jár el pl. a szentháromság és személyei lényegének, tulajdonságainak és egymáshoz való viszonyának stb. megállapításában, (I. 12–20.) vagy pl. a teremtés dolgainak előadásában. (II. 2.) E közben természetesen a minőség (qualitas) és mennyiség (quantitas) is kidomborodik, pl. a könyvek teljes, közepes és semmi tekintélye, (I. 7.) száma műfajok szerint, pl. történeti 17, profétai 17 stb., (I. 3. 4. 5. 6.) a sokféle felosztásban és számszerű felsorolásban. (I. 15. 16. 17. 19. stb.) Az időviszony

(quando) szempontjából pl. jelenkort és jövőkort különböztet meg; (I. 11. II. 1. 14.) a jövőndöléseket törvény előttiekre, törvény alattiakra és kegyelem alattiakra osztja. A helyviszonyokkal (ubi) keveset foglalkozhatik, de annál pontosabban megjelöli mindig a módot, a mely szerint valamely cselekvés (actio) történik. (I. 9. 15—17. 19. 20. II. 2. 4. 5. 19. 20. stb.) A mi egy vonatkozásban actio, más vonatkozásban passio, pl. a teremtés a teremtményekre nézve. (II. 2) A módban pedig egyesítve van a helyzet (situs) és állapot (habitus).¹⁾

Hogyan került e kis mű az aristotelesi bölcsélet hatása alá? A nisibisi iskolában, hol csakúgy megtaláljuk, mint az antiochiaiban. Ebedjesus tudósítása²⁾ szerint

Hibas et Cumas et Probus

E Graeco in Syriacum

Transtulerunt libros Commentatoris (Mops. Theodor)

Atque Aristotelis scripta.

Ezek Edessában működtek az 5. sz. közepe előtt, Ibas mint püspök, Cumas és Probus, mint az iskola magisterei. De azok közt, kik Aristoteles átültetésében fáradoztak, Ebedjesus említi³⁾ Ábrahám Cascarensist is, ki (edidit) et elucidationem in universam Aristotelis Dialecticam. És ez Nisibisben is működött 500 körül.

Különben is a nisibisi iskola az edessai közvetítésével egyenesen az antiochiainak szellemi ivadéka. Ebedjesus idézett verse a szírek két szellemi vezérét jelöli meg Theodor mopsuestiai püspökben és Aristotelesben. Theodor pedig, mint főntebb láttuk, az antiochiai iskola elsőrangú nagysága volt. Az ő tiszteletében s tanainak ápolásában és terjesztésében egyesültek az összes nestorianusok, mert benne szellemi fejüket látták.

Mikor aztán a nestorianismus az efézusi zsinaton (431.) elítéltetett, Antiochiából beljebb vonult Ázsiába s a római birodalom határszélein, főként Edessában keletre és nyugotra messze elható tudományos theologiai és gyakorlati egyházi tevékenységet fejtett ki. Az edessai főiskolában, melynek eredete az első századok homályában vesz el, olyan férfiak működtek ekkor, mint Acacius Aramaeus, Barsumas, Maanes Hardascirensis, Absotas Ninivita, Joannes Garmachita, Michaeas, Paulus Huzita, Abraham Medus, Narses Leprosus, Ezeliás⁴⁾ stb., kik az irodalomban is tekintélyes nevet hagytak hátra s közülök nem egy vezető állásra jutott. Nemcsak theologiai, hanem világi tudományokat is tanítottak, nemcsak keresztyén,

¹⁾ Latin nevekkal jelöltem meg a kategoriákat és tulajdonítványokat a műre való tekintettel, melyben sok meg is neveztetik.

²⁾ A már idézett Catalogus Scriptorum Syrorum 61. c. Assem. III. 1, 86. l.

³⁾ U. o. 83. c. 155. l.

⁴⁾ Assem. Bibl. Orient. I. 346. l. Epistola Simeonis etc.; III. 2, 926.

hanem pogány hallgatóiknak is. Az efezusi zsinat után Rabulas edessai püspök elűzte őket, de 435-ben Ibas, az ő felekezetük tagja kerülvén az edessai püspöki székre, az elűzött professorok visszatértek. 489-ben azonban Zeno császár az edessai iskolát nestorianus irányra miatt megszüntette. A professorok a szomszédos perzsa birodalomba menekültek, hol tanaik, különösen a nisibisi metropolitává lett Barsumas működése folytán már korábban meglehetősen elterjedtek, maguk pedig most már másodszor találtak oltalmat s ezúttal véglegesen, a perzsa királyok politikájából, kik őket már csak azért is szívesen fogadták, mert a keletrómai császár száműzte. Az edessai iskola, úgy szólván, áttelepedett Nisibisbe az öreg Narses vezetése alatt, ki az itt már korábban Sz. Jakab püspöktől alapított (4. sz. elején) és Sz. Ephraem magistertől vezetett, de aztán elpusztult iskolát újjáalapította és szervezte 490-ben.¹⁾ Az a teljes szabadság, melyet itt élvezett, oly virágzásra juttatta, hogy hallgatóinak a száma később elérte a 800-at is és hirtelen még Itáliába, az öreg Cassiodorushoz²⁾ is eljutott. Szellemi irányja ugyanaz maradt, a mi az antiochiai és edessaié volt. Ide is elvitték Theodorus és Aristoteles iratait s így exegetikai irányja is a grammatikai-historiai maradt, mint Junilius műve világosan mutatja. Az oktatás tárgyai és módszere is hasonlók voltak.³⁾ A studium főtárgya maga a biblia volt, különböző időben különböző beosztással. A cél a beható ismeret elérése lévén, a három éves cursus mindegyik évfolyamában nemcsak elolvasták, hanem le is írták a növendékek az arra eső könyveket, miközben megkapták a megértésükhöz szükséges tájékoztatásokat is, summás összefoglalásokban, compendiumokban. Ilyen volt Junilius fordított bevezetése is, Paulusnak ez a vezérfonala, a mint nemcsak magából a műből, hanem Junilius előszavának következő soraiból is láthatjuk: „Tunc diu quaesitus, si quid ex eius (sc. Pauli) dictis haberem, dixi, quod legissem regulas quasdam, quibus ille discipulorum animos divinarum scripturarum superficie instructos, priusquam expositionis profunda patefaceret, solebat imbueri, ut ipsarum interim causerum, quae in divina lege versantur, intentionem ordinemque cognoscerent, ne sparsim et turbulente, sed regulariter singula docerentur.“

Praktikus érzékre vall ebben a módszerben a biblia leiratása, melynek haszna egyfelől a mélyebb emlékezetbe vésés volt, másfelől a cursus végén a tanuló birtokában

¹⁾ Assem. I. 347. III. 2, 70. 83. s köv. 926. s köv. 1.

²⁾ Cassiodorus azonban valamiképen félreértette a dolgot, mikor a nisibisi iskolát a zsidókének gondolta. Nunc etiam in Nisibi civitate Syrorum Hebraeis sedulo fertur exponi (sc. sacra script.) Inst. div. litt. praef.

³⁾ Lásd Asseman. l. II. 2, 919. s köv. szép értekezését: De scholis et literarum studiis.

maradó kész biblia, mely ha mindent nem is, a fontos részeket magában foglalta.

Kiegészítette e bibliai studiumot az egyházi és temetési énekek, liturgialis és magán áhitatra rendelt imák betanulása, szintén évfolyamok szerint beosztva.

Ez nem szakképzés, pl. papnevelés volt, hanem oly alapvetés, melyre mindenkinek szüksége volt, akár egyenesen az életbe ment valami gyakorlati pályára, akár tovább akarta magát képezni a theologiai, vagy világi tudományokban. A legfőbb tudomány a keresztyén vallás tudománya volt, ennek gerince a bibliaismeret, melyre minden öntudatos keresztyénnek — ekkor pedig a keresztyének nagyon is ilyenek voltak — szüksége van. Ezt tehát elvégezték papnövendékek és világi ifjak egyaránt. Az előbbieket azután kiegészítették a magasabb tanfolyamon az atyák és exegeták műveinek beható tanulmányozásával. Ez nem kis studium lehetett, tekintve azt az óriási termelést, melyet a szír nestorianusok e téren felmutattak. A fő és mindenben irányadó tekintély azonban Mops. Theodor volt, a κατ' ἐξοχήν exegeta. A világi tudományok közül mikor, mennyit tanítottak, bajos eldönteni, pontos adatok híján. A hasonló fokú szír, chald, perzsa nest. iskolák felölelték a hét szabad művészetet, (septem artes liberales) a jogi és orvosi tudományok elemeit is, mint szakpályára képesítő ismereteket, végül az aristotelesi bölcséletet, mint a világi tudományok koronáját. A nisibisi iskola ezekből kevesebbet adott, mert a fősúlyt a theologiára helyezte. Háromszor szervezték: Narses, (490.) Ábrahám (6. sz. elején) és Hanan¹⁾ tervezete szerint, (570.) de ezt a jellegét, úgy látszik, végig megőrizte. De maga az a körülmény, hogy szabályzatának egy pontja²⁾ megtiltja a bibliai tudományokkal egyidejűleg az orvosiaknak tanulását, mivel ezek nem férnek össze, kétségtelenné teszi ilyen eseteknek előfordulását. Viszont Babaeus magister (720. körül) bevitte a tantervbe a grammatikát és musikát is.³⁾ Aristoteles bölcsészetét pedig, mint láttuk, még Antiochiából örökölte Nisibis és vele az összes nestorianus iskolák. És nemcsak maguk kultiválták, hanem még a perzsákkal és arabokkal is ők ismertették meg, a kiktől nagy kerülővel viszont Nyugot vette át. Ez nagy szolgálat volt a tudománynak, valamint az is, melyet a görög művek szírre és a szír művek görögre fordításával tettek úgy a tudománynak, mint különösen az egyháznak. Mert volt mit kicserélni! Bámulatos gazdag szír nestorianus irodalom fejlődött ki ezen a nagy területen, be egészen Indiáig. Csak maga Ebedjesus katalo-

¹⁾ Nevezetes magisterei közül megemlíthetjük még e helyen is Mar Abast és Paulust.

²⁾ Assem. III. 2, 942. l.

³⁾ Ebedjesus 113. c. Assem. III. 1, 177. s köv. III. 2, 941. s köv. 1.

gusa száz meg száz szír író és művet sorol fel, pedig ez igen hiányos. Nagy kár, hogy túlnyomó részük elveszett.

Ettől megmentett egyet Junilius azáltal, hogy latinra fordította s ekként Nyugot szegényebb egyházi irodalmát gazdagította vele, mely meg is őrizte. Valóságos tankönyvvé lett a nyugoti kolostori iskolákban is, melyek a 6. század vége óta a megszűnt pogány rhetori iskolák helyébe léptek. Ez volt eredeti rendeltetése is a nisibisi iskolában s hogy most Nyugoton is betöltötte ezt, erre a nagytekintélyű Cassiodorius ajánlásán kívül kétségkívül közrehatott a könyv rövid, tömör, de azért világos, szabatos előadása, ügyes szerkezete, síma, könnyed nyelve és tiszta latinsága, a mi az író és az átdolgozó együttes érdeme. Hogy sok példányban el lehetett terjedve, mutatja az, hogy Kihn a szöveg recenziójához 13 kéziratot talált és használt a 6–11. századból.¹⁾ Editio princeps is igen korai, Johannes Gastiustól Baselben 1545-ben. Azóta is sokszor megjelent.

Juniliusnak e compendiosus műve nagy rokonságban van Cassiodorius Institutióival, valamint a nisibisi és ennek mintájára alakult iskolák tanterve a vivariumiával. Kihn hajlandó is az utóbbiaknak forrását jó részben az előbbieken keresni.²⁾ Valamennyi igazság kétségtelenül van ebben az összevetésben. Cassiodor tudományos jelleme is megengedi ezt, a mennyiben őt úgy ismertük meg, mint akiben nem sok az önálló, eredeti gondolat, de az átvettek praktikus alkalmazásában mindig meglátszik az ő nagy egyéniségének eredeti bélyege. Ő a nisibisi iskolát alig ismerte közelebbről, különben nem tartotta volna zsidónak. Nem igen tévedek, ha azt mondom, hogy ő erről Junilius előszava és művecskéje alapján alkotott magának képet. Ebben mintegy gyümölcsben megtalálta termő fájának minden lényeges sajátosságát. Ő nem ezt ültette át mindenestől, hiszen közte és az antiochiai-edessai-nisibisi irány közt óriási ellentét volt éppen az írásmagyarázat elve szempontjából. Hozzájárult ehhez a dogmatikai ellentét közte, mint katolikus és amazok, mint nestorianusok közt. Ő tehát innen sem kész intézményt vett át, hanem egy-egy eszmét, gondolatot, melyet aztán a maga lelki műhelyében célja szerint feldolgozott. Abban a sorozatban, melyet *introductores scripturae divinae* címen ő összeállított, mi megismertünk, kétségkívül Junilius munkája a legérettebb és legtudományosabb termék. Többségben vannak az alexandriai irány *productumai*, melyhez Cassiodor is tartozott, de elfogulatlanul meg tudta becsülni a vele ellentétes antiochiai és nisibisi iskolák érdeemes termékeit is.

Marton Lajos.

¹⁾ 299. s köv. l.

²⁾ l. m. 209. s köv l.